

Situat la confluența comediei, satirei și ironiei, pamfletul se bazează pe imaginație și intuiție și reprezintă o specie compozită, însă bănuită a fi făcând parte din genurile de frontieră din cauza presupusului grad scăzut de generalizare artistică. În descendența cronicarilor munteni, Tudor Arghezi continuă direcția pamfletară cea mai virulentă, după Eminescu el înfăptuind a doua mare mutație nu numai în sfera poeticității, dar și în arta pamfletară (asupra căreia a meditat printre primii la noi, în articole de atitudine teoretică). În lucrarea sa **Gherla imaginarii arghezi (eseu despre pamfletul arghezi)** (Editura Plumb, Bacău, 2003), Ion Tudor Iovian este convins că, pentru subversivul autor luat în discuție, pamfletul, departe de a fi un text ziaristic cu atac la persoană, constituie creație propriu-zisă, structurată după o estetică a violenței, afină cu estetica urâtului (antipoetica poeziei pamfletare). Cercetarea sa structural-stilistică reliefează ideea că la Tudor Arghezi pamfletul este expresia invectivei ridicată la statutul de artă iar nu o simplă pledoarie în favoarea vreunui principiu moral anume. Pe bună dreptate, caricatură, injurie sau subversiune ironică, orice modalitate de manifestare a violenței discursive ca forță de exorcizare a răului poate fi supusă analizei cu condiția să se încadreze între limitele esteticului.

Indignarea și gestul punitiv argheziian sunt justificate de credința în funcția profilactică și demistificatoare a pamfletului. Limbajul acesta coroziv, aparent tendențios în totalitate, înclină mai mult înspre gratuitate discursivă, dar nu se reduce la o calofilie verbală, chiar dacă prin această ocară stilizată se "spurcă frumos". Nicolae Balotă sesizase deja, în **Opera lui Tudor Arghezi**, faptul că pamfletele argheziene sunt expresia unei "exasperări stilistice", că închegarea lor logică este destul de precară, ea fiind sacrificată spre evidențierea unei alte articulații iraționale, a imaginării. Iar Ion Tudor Iovian pare a continua această idee când afirmă: "... *tableta lângă tableta se adună într-un iureș nebun. Impresia inițială de puzzle narativ stăruie împuținată și în imaginea finală autodevotoare și nesigură. Mai toate tabletele au final deschis. Arghezi n-avea respirația epică largă; proporțiile vaste, gen Febreanu, nu-l ispășeau. Era adeptul concentrării maxime. În tablete sunt de găsit <<rezultatele concentrate și rotunde>> ale viziunismului său ca prozator. El e un miniaturist de geniu, care se adâncește în explorarea microcosmosurilor până la detaliul infinitesimal. A lucrat cu convingerea că universul poate fi explorat și în picătura de rouă, fiindcă această il conține întreg și concentrat.* (s.a.)

Vasile SPIRIDON

Insectarul argheziian

Tableta, pe care el a consacrat-o ca specie literară, a fost, pentru Arghezi-prozatorul, forma cea mai nimerită de exprimare. Adunate la un loc, după criterii vag tematice, fragmentele, tabletele, alcătuiesc structuri mozaicate. (p. 32).

Tudor Arghezi își va transpune într-un paradox fervoarea imaginației sale dedate iluziei și aparenței: "Mă uit și nu văd, și văd fără să mă uit." Poate că de aici pleacă Ion Tudor Iovian atunci când pune în evidență neasimilarea pamfletului argheziian cu invectiva, atunci când recurge la structurile antropologice ale imaginării și atunci când contrapuntează demersul său cu ilustrații semnificative din Hieronymus Bosch, Francisco Goya, Max Ernst ori Marcel Chirnoagă. A transforma injuria în fapt de stil înseamnă a face loc conotativului și a trăda o componentă imaginară sadică și băntuirea de obsesii abisale, deși acestea nu se pot organiza în categorii chiar atât de precise. "Arghezi apelează la faptele bestiarelui ori de câte ori are de ilustrat o situație, o scenă, un caracter, o tipologie umană din teribila Apocalipsă-fără-de-Sfârșit. **Bestiarul e îngropat în subconștientul nostru - și acolo pare să prolifereze într-o libertate de manifestare vecină cu nebunia; de acolo își trimite spre noi mesageri de spaimă care ne fac să ne îndoim de realitate și de noi înșine. (...) Dintre exemplarele de bestiar pe care Arghezi, ca un maestru de ceremonii suveran și neîndurător, le convoacă într-un sabat verbal vrăjitoresc, sunt de amintit broasca râioasă, șobolanul, șoarecele, musca, mușta, viermele, măgarul, șarpele, copitele și cornutele, năpârca, libarca etc.**" (pp. 68-69).

La capătul demonstrației se degajă ideea, pusă în filiera nietzscheeană a principiului "dincolo de bine și de rău", că "de-creația", rezultat al corupției generalizate a toate și a tot, reprezintă sensul major al literaturii pamfletare argheziene. Înrudirea cea mai apropiată în viziune și stil este

perna cu ace

găsită în comparația cu Louis Ferdinand Céline (fapt semnalat și de alți comentatori). Mai sunt detectate afinități cu Jean-Jacques Rousseau, prin plăcerea de a denunța carențele Creațiunii, și cu Marchizul de Sade, prin sadica voluptate de a-și chinui victimele. Autorul **Cimitirului Buna-Vestire** manifestă încă de pe vremea noviciatului (sau, mai bine zis, de pe vremea ieșirii din noviciat) de la mănăstirea Cernica o atitudine de circumspecție față de semenii săi și va ajunge curând la viziunea "lumii pe dos", surprinsă prin apelul la ilogic. Pe bună dreptate se întreabă eseistul: "Dacă avem în vedere că genul vitriolant al pamfletarului s-a exercitat și asupra existențelor mărunte și că n-a iertat nici măcar morții, atunci întrebarea care se pune privește resorturile cele mai intime ale extrem de complicate psihologii argheziene: de unde atâta înverșunare diabolică, atâta ură și dispreț față de creatura umană la un scriitor care, altfel, a vibrat la gingășia, la suavitate, la fragilitatea trestiei gânditoare, a fraternizat cu umiliții și ofensații pământului, s-a putut bucura de miracolele din lumea boabei și a fărâmei?" (pp. 9-10).

Personajele ies din sfera tipologicului, intrând în aceea a teratologicului, a creaturilor polimorfe, ce alcătuiesc un bestiar diversificat. Are loc un dublu proces, al antropomorfizării obiectului și al reificării personajelor. Unor părți ale trupului li se substituie urmuzian obiecte de o utilitate practică, organelor anatomice preluându-le funcțiile niște mecanisme artificiale. Tudor Arghezi este convins că abaterile de la legitățile Firii, cu dereglări între sexul morfologic și cel funcțional (androgini și ginandri), dau naștere la hibridi multicoloriți ce atestă frapante îngemănări ale ființei umane cu formele zoomorfe și își au semnificația lor în procesul devenirii lumii. De-a lungul eseului putem urmări cum, extinzându-și aria pamfletară asupra lucrurilor, asupra corporalului și a organicului deopotrivă, autorul **Florilor de mucii**

gai flagelează diverse forme ale vieții sterile, dar și ale aceleia supraabundente, în virtutea viziunii sale anamorfice.

Și în cazul portretisticii se pune în evidență conglomeratul de elemente divergente, în una și aceeași persoană conviețuind deprinderi, porniri, atitudini distonante, ce par a se exclude reciproc, dar compromis întregul prin scăparea de sub rigoarea alcătuirilor normale. Înzeștră cu un remarcabil simț al detaliului, al acumulării de determinanți și al insinuării, Tudor Arghezi sesizează orice element apt să-i releve fizionomia morală și sufletească a unui personaj, portretul fizic fiind o cale de acces către cel psihologic ori moral. Viziunea caricaturală nu numai că izolează detaliul semnificativ, dar deformează o dată mai mult ceea ce din start însemna o deviere de la firesc.

Șarjele pamfletare argheziene au tulburat umorile unor adversari redevabili, dar preeminența lor (care impunea reținere față de dispuștele în public) s-a dovedit a fi un handicap, fructificat de cel care nu avea nimic de pierdut: nici titluri și nici poziție socială deosebită. Printre victime sunt enumerați în eseu Nicolae Iorga, E. Lovinescu, Mihail Dragomirescu, Ioan Alexandru Brătescu-Voinescu, Constantin Rădulescu-Motru. Nicolae Iorga, bunăoară, a fost o pradă ușoară. Savantul era impulsiv, imprudent și de multe ori naiv în felul de a polemiza, izbucnirile lui vulcanice și "blestemele" ori violențele biblice trădând iritare, furie și neglijențele de conținut și de stil. Înșiși E. Lovinescu, cu toată adversitatea și cu toate rezervele de la început față de arta de pamfletar a preopinentului său ("polemica trece, poeziile rămân") își reconsideră această poziție ("se revizuieste") și recunoaște că în evoluția prozei literare "ocul de căpetenie i s-ar cuveni d-lui Tudor Arghezi, prin care s-a înfăptuit o revoluție...".

Despre arta pamfletului argheziian s-au scris destule studii disparate, iar acestea sunt aduse în sprijin sau măcar menționate aici. Ar mai fi trebuit luate în discuție și unele relativ recente: Adrian Anghelescu, **Barocul în proza lui Arghezi** (1988), George Nițu, **Pamfletul în literatură română** (1994) și Nicolae Rotund, **Tudor Arghezi prozatorul** (1996). Meritul cel mai important al poetului Ion Tudor Iovian este de a fi primul care a sintetizat la nivelul eseului monografic **Gherla imaginarii argheziian (eseu despre pamfletul argheziian)** redevabilele virtuți pamfletare ale iconoclastului care scria "pe dedesupt" despre marea menagerie națională, demitizată și proiectată apocaliptic.

În cadrul colecției Construcția Europei, serie de cărți ce apar din inițiativa a cinci edituri occidentale, coordonată de Jacques Le Goff, Ed. Polirom ne pune la dispoziție o lucrare de actualitate - **Revoluțiile europene, 1492 - 1992** -, ce aparține istoricului american Charles Tilly, poliglot și totodată conștient de limitele lucrării sale, prin vastitatea perioadei cercetate și a informației: "Având în vedere faptul că m-am ocupat de cinci sute de ani de istorie, în mod sigur am confundat persoane, locuri și întâmplări, m-am înșelat asupra unor cauze și am făcut asocieri incorecte între evenimente" (p. 8). Structurată în șapte capitole ce cuprind fragmente de istorie europeană de-a lungul a cinci secole, începând cu anul providențial al descoperirii Americii de către Columb și încheind cu ultimele revoluții ale sfârșitului de secol XX, ce au zdruncinat configurația Europei, cercetarea istoricului american se dovedește laborioasă și utilă. Dacă privim cu detașare istoria umanității constatăm cu regret că cele trei-patru milenii de istorie atestată au fost pline de războaie, revolte, revoluții, comploturi, toate contribuind la nesiguranța vieții umane, încât ne întrebăm dacă acesta este rostul omenirii: o continuă stare de beligeranță, cu toate că au existat filosofi (Kant, bunăoară) și alți gânditori care l-au precedat, care au conceput o pace eternă. În pofida acestor deziderate, lumea contemporană aflată în diferite stadii de evoluție politică, socială, culturală, economică, continuă să se înarmeze, chiar dacă din motive preventive se încheie tot felul de tratate și alianțe de neagresiune și prietenie. Cu atât mai ciudată apare situația când lumea se află la dispoziția unor scelerati care pot s-o transforme oricând într-o ruină. Într-un capitol preliminar („Conflict, revoltă și revoluție”), Charles Tilly fixează datele necesare cercetării, diferența dintre conflicte și revoluții, materia întregului volum fiind axată, în special, pe examinarea celor trei revoluții clasice din Anglia, Franța și Rusia (despre toate trei a scris și P. P. Negulescu în „Destinul omenirii”), dar nu sunt evitate nici mișcările revoluționare din Țările de Jos, din Peninsula Iberică, din Balcani. Istoric onest, Charles Tilly consideră cercetarea sa o etapă, încurajând studiile viitoare: „Dacă îndoiala în privința teoriilor îi va stimula pe anumiți critici mai informați să cerceteze faptele și să mă combată, nu pot decât să-i încurajez. Nu am scris această carte pentru a pune punct cercetării, ci pentru a o începe” (p. 31). De la început se impune observația că până la afirmarea marilor puteri maritime (Spania, Anglia, Franța), două țări și-au disputat supremația pe mare: Olanda și Portugalia. Dacă Portugalia a ben-

cronica traducerilor

Ionel SAVITESCU

Istoria revoluțiilor europene

eficiat de un teritoriu stabil, Olanda, în schimb, este patria unui popor înzeștră și tenace care a smuls mării pământ pentru a fi locuit și cultivat. Vizitată, printre alții, în 1927 de Mihail Sadoveanu care realizează interesant „Note de călătorie” (1928), în Olanda s-a născut Thomas din Kempis, a avut o reședință Carol cel Mare, la Hardewyk și-a luat doctoratul botanistul Linné, la Amsterdam a trăit Spinoza. Tot olandezi sunt și Erasmus, Hugo Grotius, Rembrandt, Hals, Vermeer, van Gogh, Huizinga. La Deventer exista în momentul vizitei lui Sadoveanu cântarul public, loc al dreptății și al cinstei în negustorie. De un zid al edificiului atârna o căldare imensă în care erau fierți de vii falsificatorii de bani. Continuându-și observațiile asupra Balcanilor, Charles Tilly menționează în tabelul 3. 4. (p. 104) o răscoală în Moldova (1572 - 1574). Acești ani corespond însă anilor de domnie, în Moldova, ai lui Ion Vodă cel Viteaz, numit și Armeanul, care refuzase dublarea tributului către turci, ajungând să se lupte cu ei și numai trădarea hatmanului Eremia i-a grăbit sfârșitul. În tabăra de la Roșcani, izolat și lipsit de apă, Ion Vodă se predă, după ce primește asigurări solemne pe Coran și Evanghelie (Petru Schiopu) că va fi dus viu la sultan. Decapitat, trupul îi este sfărțecat de patru cămile. Acest tabel 3. 4 conține și o lacună în privința războiului ruso-turc (1877), deși este amintit mai jos, fără a menționa faptul că victoria trupelor rusești a fost posibilă numai după participarea armatei române, rușii invitându-l pe domnitorul Carol I să participe la război prin celebra telegramă, după cum în tabelul 6. 1 (pp. 210 - 211), în războiul ruso-turc din 1710 - 1711 nu este amintită participarea principelui Dimitrie Cantemir (în acest sens, se poate consulta lucrarea lui A. D. Xenopol „Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române”, 1997). Este, în

schimb, menționat greșit un război de independență în România (1909), la pagina 228 este atribuită eronat participarea Rusiei la războaiele balcanice, iar moartea lui Leonid Brejnev (p.236) menționată greșit în 1979, demnitarul sovietic a murit, de fapt, în 1982. Amintind de răscoala țăranilor din Moldova (1907), este dată cifra de aproape 10.000 de răsculați care și-ar fi pierdut viața, pe baza unui izvor din 1977, după 1990 reluându-se problema în presa noastră, numărul victimelor estimat la câteva sute. Partea consistentă a lucrării o formează examinarea celor trei revoluții din Anglia, Franța și Rusia, înrudite prin execuția monarhilor Carol I, Ludovic XVI, Nicolae II, Anglia revenind după un deceniu la regimul monarhic. În ceea ce privește istoria Rusiei este plină de atrocități: Ivan IV cel Groaznic, cel dintâi țar rus a cărui naștere este vestită de un bubut de tunet, iar un trăsnet lovește Kremlinul. Hanul tătar din Kazan, aflând de nașterea lui Ivan declara unei solii rusești aflată în vizită: „Vi s-a născut un suveran și are deja doi dinți. Cu unul, o să ne sfășie pe noi, tătarii, dar cu celălalt pe voi o să vă sfășie!” (v. Henri Troyat). Într-adevăr, cruzimea acestui despot s-a dovedit din copilărie și adolescență. Numai soția sa Anastasia (inteligentă, blândă, modestă, pioasă) i-a temperat înclinațiile spre cruzime. Ivan cel Groaznic creează instituția opricnicilor (poliția țarului), în 1569 pedepsește Novgorodul, urmează o foamete cumplită la Moscova și o epidemie de ciumă, își ucide fiul, iar excesele de mâncare și băutură i-au ruinat sănătatea, fiind cuprins, în sfârșit, de remușcări și teamă în fața sfârșitului inexorabil. În fine, este citat francezul Anatole Leroy - Beaulieu care face o vizită în Rusia (1872), dar vizita marchizului de Custine nu este menționată, acest Leroy - Beaulieu anticipând la 1880 Revoluția Rusă: „Dar se poate spune că Europa de Est patriarhală, lumea slavilor ortodocși, își așteaptă încă revoluția sau pandantul ei. De unde ar putea veni inițiativa, dacă nu din Rusia? Din acest punct de vedere, o revoluție în Rusia ar putea fi cel mai mare eveniment istoric de după Revoluția Franceză, și deopotrivă ecoul ei în celălalt capăt al Europei” (p. 225). Lucrare densă, bogată în informații, cu toate lacunele inevitabile unei astfel de întreprinderi, umple un gol în literatura de specialitate.

Charles Tilly „Revoluțiile europene 1492 - 1992”. Traducere din limba engleză de Victor Cherata, Ed. Polirom, 2002.